

درس آشنایی با مقدمات تفسیر استاد سید مجتبی نهر مفیدی

موضوع کلی: روش‌های تفسیری

موضوع جزئی: مروری بر مباحث گذشته

سال: چهارم

تاریخ: ۱۹ آبان ۱۳۹۳

مصادف با: ۱۶ محرم الحرام ۱۴۳۶

جلسه: ۱

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

مروری بر مباحث گذشته:

به طور کلی عنوان بحث ما آشنایی با مقدمات تفسیر بود، بعضی از مقدمات بنیادین تفسیر آن هم به نحو اجمالی مطرح شد. ما تا اینجا ۱۵ عنوان را اجمالاً مورد بررسی قرار دادیم که عبارت بودند از:

- ۱- تاریخ تدوین کتب علوم قرآنی که در ضمن این بحث به مهمترین کتب علوم قرآنی هم اشاره‌ای داشتیم.
- ۲- بحث از وحیانی بودن یا نبودن الفاظ قرآن. بحث در این بود که آیا الفاظ قرآن هم از طرف خداوند متعال بر پیامبر (ص) وحی شده یا اینکه فقط محتوای قرآن بر پیامبر (ص) وحی شده و خود پیامبر (ص) محتوا را در قالب الفاظ بیان کرده است.
- ۳- کیفیت نزول و تدریجی بودن نزول قرآن.
- ۴- شأن نزول و اسباب نزول.
- ۵- کیفیت جمع‌آوری قرآن و بررسی ترتیب آیات و سوره قرآن.
- ۶- تدوین و یکسان‌سازی قرآن.
- ۷- اختلاف قراءات قرآن.
- ۸- حجیت قراءات و قراءات سبع.
- ۹- شرائط و آداب تفسیر.
- ۱۰- تأویل قرآن و فرق آن با تفسیر.
- ۱۱- امکان و جواز تفسیر قرآن؛ به این معنی که آیا تفسیر قرآن امکان دارد یا نه و اگر امکان دارد آیا جایز است یا نه؟
- ۱۲- منابع تفسیر. عرض کردیم مهمترین منابع تفسیر عبارتند از: خود قرآن، روایات، تاریخ و عقل.
- ۱۳- علوم مورد نیاز تفسیر و میزان آشنایی با آنها.
- ۱۴- اعجاز و وجوه اعجاز قرآن.
- ۱۵- تحریف قرآن.

آخرین بحثی که به آن اشاره کردیم بحث از روش‌های تفسیر قرآن بود که حدود ۱۰ جلسه به این بحث پرداختیم ولی نیمه تمام باقی ماند. در روش‌های تفسیری اولین بحثی که مطرح شد بحث اهمیت روش‌های تفسیری بود که چرا دانستن و شناخت روش تفسیر مهم است، در ادامه به انحاء روش‌های تفسیر اشاره کردیم و گفتیم می‌توانیم روش‌های تفسیر را به جهات مختلف تقسیم‌بندی کنیم:

۱- یک تقسیم به لحاظ تعداد منبع بود که به روش کامل و ناقص تقسیم شد.

۲- یک تقسیم به لحاظ خود منبع بود که گفتیم اقسام مختلفی برای تفسیر پیدا می‌شود، مثل روش تفسیری قرآن به قرآن، روش تفسیری روایی، روش تفسیری عقلی، روش تفسیر عرفانی، روش تفسیری علمی و امثال آن.

۳- یک تقسیم بندی کلی هم که آمیخته‌ای است از این دو جهت (تعداد منبع و خود منبع) مورد اشاره قرار گرفته که عبارت بود از روش تفسیری نقلی و روش تفسیری اجتهادی.

عمده بحث ما پیرامون این دو روش تفسیری (نقلی و اجتهادی) است ولی قبل از آن اشاره‌ای کردیم به تفاوت بین روش و گرایش تفسیر، بعد سیر اجمالی شکل‌گیری تفسیر را به مناسبت ورود در بحث از روش‌های تفسیری اشاره کردیم، آن هم به این هدف که معلوم شود در عصر اول بعد از پیامبر (ص)؛ یعنی در عصر صحابه و تابعین چه روش‌هایی برای تفسیر اتخاذ شد و بعداً چگونه تطور پیدا کرده است، آیا روش نقلی بوده یا روش اجتهادی یا آمیخته‌ای از این دو روش که این را مورد بررسی قرار دادیم. همچنین اشاره‌ای داشتیم به شکل‌گیری مکاتب تفسیری در شهرهای مهم اسلامی آن روز، آن موقع هنوز روش‌های تفسیری تفکیک نشده و هنوز گرایش‌های تفسیری پیدا نشده بود اما کانون‌های تفسیر تحقق پیدا کرده بود. در مدینه، مکه و عراق سه مکتب تفسیری شکل گرفته بود که هر کدام از اینها روشی را برای تفسیر پیش گرفته بودند و ما اجمالاً به آنها اشاره کردیم.

با این مقدماتی که ذکر شد ما عمدتاً بحث را روی روش تفسیری نقلی و اجتهادی متمرکز می‌کنیم. البته روش تفسیری نقلی گرفتار آفات و آسیب‌هایی است که آنها را مورد بررسی قرار دادیم. روش تفسیری عقلی یا اجتهادی هم دچار آفاتی است که آنها را هم ذکر کردیم، همچنین هر کدام از این دو روش تفسیری (نقلی و اجتهادی) مزایا و محاسنی دارد که به آنها هم اشاره کردیم. روش اهل بیت (ع) در تفسیر قرآن هم مورد اشاره قرار گرفت که اصلاً خود اهل بیت (ع) در تفسیر چه روشی داشته‌اند. روش تفسیری اهل بیت (ع) سه ویژگی دارد:

اول: استفاده از خود قرآن برای تفسیر؛ یعنی استفاده از آیات دیگر برای تفسیر.

دوم: استفاده از سنت پیامبر (ص) برای تفسیر.

سوم: تدبّر و تعقل و تأمل در آیات.

روش تفسیری نقلی (اثری) روش مهمی است که چه بسا در عصر صحابه و تابعین بیشتر این روش مورد استفاده بوده است، در این روش در واقع قرآن با استناد به روایات تفسیر می‌شود، حال چه آن روایات از معصومین (ع) نقل شده باشد و چه از صحابه، ولی منحصر به روایت نیست؛ یعنی روش تفسیری نقلی در واقع شامل تفسیر قرآن به قرآن هم می‌شود لذا روش تفسیری نقلی معنای عامی دارد که هم تفسیر قرآن به قرآن را در بر می‌گیرد و هم تفسیر قرآن به روایات را لکن چون وقتی سخن از روش نقلی به میان می‌آید، ذهن به روایات انصراف پیدا می‌کند عمدتاً تفسیر قرآن به روایات مورد لحاظ و بررسی قرار می‌گیرد.

ما در مورد تفسیر روایی بحث مختصری داشتیم و ادله‌ای برای رجحان این نوع تفسیر ذکر شد. حدود چهار دلیل برای رجحان تفسیر روایی بیان شد و البته اشکالاتی هم به این ادله وارد شده بود که آنها را ذکر و مورد بررسی قرار دادیم، لذا روش تفسیری روایی اجمالاً مورد بررسی قرار گرفت.

در ضمن اشاره به روش تفسیری روایی به مهمترین تفاسیر روایی شیعه و اهل سنت هم اشاره‌ای داشتیم و گفتیم مهمترین کتاب‌های تفسیری شیعه عبارتند از: تفسیر علی بن ابراهیم قمی، تفسیر عیاشی، تفسیر صافی (نوشته فیض کاشانی)، تفسیر البرهان (نوشته سید هاشم بحرانی) و تفسیر نور الثقلین. همچنین گفتیم تفاسیر روایی اهل سنت هم متعدد است که شاید مشهورترین آنها عبارتند از: تفسیر نسائی و صنعانی از قدماء و تفسیر دُرِّ المَثُورِ سیوطی و جامع البیان طبری از متأخرین.

بحث جلسه آینده: بحث از روش تفسیری اجتهادی را ان شاء الله در جلسه آینده مورد بررسی قرار می‌دهیم.

«والحمد لله رب العالمین»